

Εισαγωγή

Η Κόλαση, η μεταθανάτια ζωή τιμωρίας της χριστιανικής θρησκείας, είναι αναμφισβήτητα το πλέον σθεναρό και πειστικό κατασκευάσμα της ανθρώπινης φαντασίας στη Δυτική παράδοση. Σαν καταχθόνιο βασίλειο αιώνιου μαρτυρίου, σαν δεσμωτήριο για τις αμαρτωλές ψυχές, εκεί όπου άρχει ένας έκπτωτος άγγελος που ξεπέρασε σε πονηρία όλα τα άλλα πλάσματα, η Κόλαση έχει εμπνεύσει τον φόβο κι ως εκ τούτου έχει διαφεντεύσει τον τρόπο συμπεριφοράς αμέτρητων ανθρώπων για διάστημα μεγαλύτερο από δύο χιλιετίες. Σε πείσμα της προόδου της επιστημονικής γνώσης, που έθεσε εν αμφιβόλω την αυθεντία των χριστιανικών Γραφών, καθώς επίσης και των επιστημονικών επιτευγμάτων που άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε για το ανθρώπινο γένος και τη θέση μας εντός του σύμπαντος, η ιδέα της Κόλασης παραμένει πεισματικά στη Δυτική σκέψη. Στα συμφραζόμενα του σύγχρονου κόσμου, η λέξη «κόλαση» χρησιμεύει πρωτίστως ως μια πανταχού παρούσα μεταφορά για κάθε λογής δυσχέρεια («έγινε η ζωή μου κόλαση») ή ακρότητα («κολασμένη ζέστη»), αλλά η λέξη δεν έχει απολέσει καθόλου τη θρησκευτική της επικαιρότητα στη λεγόμενη εποχή του Ορθού Λόγου. Σύμφωνα με μια δημοσκόπηση του 2014 από το Pew Research Center, το 58 τοις εκατό των Αμερικανών ενηλίκων εξακολουθεί να πιστεύει στην ύπαρξη ενός τόπου «όπου οι άνθρωποι που έχουν κάνει μια ζωή άξια καταδίκης και πεθαίνουν χωρίς να μεταμελήσουν τιμωρούνται αιώνια».

Η ανθεκτικότητα που βλέπουμε να παρουσιάζει η πίστη στην Κόλαση στον σύγχρονο κόσμο μάς καλεί να διερευνήσουμε τη μακρά ιστορία της. Οι απεικονίσεις της κολαστέας μετά θάνατον ζωής είναι τόσο παλιές όσο και η ίδια η γραφή. Οι αρχαίοι Μεσοποτάμιοι πίστευαν στην ύπαρξη ενός ζοφερού άλλου κόσμου, του «οίκου της σκόνης», ενώ οι αρχαίοι Αιγύπτιοι έτρεμαν στη σκέψη της κρίσης του θεού του θανάτου Άνουβι· εντούτοις, οι παραδόσεις αυτές δεν άσκησαν τόσο μεγάλη επιρροή στον Δυτικό πολιτισμό όσο εκείνα τα βασίλεια της σκιάς και του ζόφου που περίμεναν τους νεκρούς, όπως περιγράφονται γλαφυρά στις εβραϊκές Γραφές (Σεόλ) και στην ελληνική και ρω-

μαϊκή γραμματεία (Αδης). Σημαντικό αντίκτυπο είχε επίσης η αφήγηση της καθόδου του Αινεία στον Κάτω Κόσμο και οι περιγραφές του τοπίου και της μεγαπανίδας στην *Αινειάδα* του Ρωμαίου ποιητή Βιργίλιου (70-16 π.Χ.): το ποίημα έμελλε να ασκήσει τεράστια επιρροή στους στοχαστές και τους ποιητές του Μεσαίωνα, ιδίως στον Δάντη Αλιγκιέρι (1265-1321 μ.Χ.). Οι πρώτοι Χριστιανοί κληρονόμησαν έτσι μια πλούσια παράδοση σκέψεων και εικόνων περί της μετά θάνατον ζωής από τους Εβραίους και τους παγανιστές συγχρόνους τους, όμως δεν υπήρξαν δουλοπρεπείς μιμητές άλλων θρησκειών όσον αφορά το πώς σκέφτονταν τον Κάτω Κόσμο. Στους αιώνες μεταξύ της εποχής του Χριστού και της πλήρους επικράτησης της Εκκλησίας κατά τη διάρκεια της ζωής του αγίου Αυγουστίνου (354-430 μ.Χ.), οι Χριστιανοί στοχαστές άρχισαν να σκιαγραφούν το περίγραμμα και τη λειτουργία μιας αμιγώς χριστιανικής εμπνεύσης Κόλασης, η οποία βασιζόταν στα αρχαία μοντέλα μεν, πλην όμως ήταν προσαρμοσμένη στη δική τους αντίληψη για το προπατορικό αμάρτημα και το αμέτρητο έλεος του Θεού.

Κατά την πρώτη χιλιετία μ.Χ., οι συγγραφείς του πρώιμου Μεσαίωνα έπλασαν με τη φαντασία τους έναν τιμωρητικό Κάτω Κόσμο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και απειλητικούς εγκατοίκους, τον οποίο διατύπωσαν καταλεπτώς σε λαϊκούς μύθους που δεν είχαν την επιδοκμασία της Εκκλησίας, συμπεριλαμβανομένης και της ιστορίας της περιδιάβασης του Αποστόλου Παύλου στην Κόλαση υπό τη συνοδεία αγγέλου, καθώς επίσης και της παράδοσης περί της καθόδου του Χριστού στον Κάτω Κόσμο κατά τη διάρκεια της τριήμερης παραμονής του στον τάφο, ούτως ώστε να σώσει τους ενάρετους Ιουδαίους προπάτορες από το δεσμοπήριο του Άδη – τη λεγόμενη *εις Άδου κάθοδο του Κυρίου*. Οι ίδιοι συγγραφείς συνέθεσαν επίσης ζωηρές και ευφάνταστες «οραματικές» περιηγήσεις για την Κόλαση, τους εγκατοίκους και τα βασανιστήριά της, γραμμένες με διδακτική πρόθεση, ώστε να βοηθήσουν τους μοναχούς να αποφύγουν τις αμαρτίες που θα τους απέκλειαν από τον Παράδεισο. Η διατύπωση των εν λόγω πεποιθήσεων ως επίσημο δόγμα της Εκκλησίας χρειάστηκε σχεδόν μια χιλιετία ώστε να ολοκληρωθεί, όμως ήδη από την εποχή του ύστερου Μεσαίωνα (πρπ. 1000-1300 μ.Χ.) θεολόγοι όπως ο Θωμάς Ακινάτης εξηγούσαν με ψυχρή συλλογιστική τα είδη των τιμωριών που θα μπορούσαν να περιμένουν οι φαύλοι στην Κόλαση, καθώς και το είδος της σχέσης μεταξύ των ευλογημένων και των καταραμένων. Στο τέλος του Μεσαίωνα, ο Δάντης Αλιγκιέρι πάντρεψε τις μεσαιωνικές λαϊκές πεποιθήσεις για την τιμωρητική μεταθανάτια ζωή με τους λογικούς συμπερασμούς των σχολαστικών θεολόγων αναφορικά με τους τρόπους απόδοσης της θείας τιμωρίας στο μεγαλειώδες ποίημά του *Η Θεία Κωμωδία*. Η ποιητική του απεικόνιση της Κόλασης (*Inferno*) αποτέλεσε το απόγειο του τιμωρητικού Κάτω Κόσμου στη μεσαιωνική φαντασία.

Στη διάρκεια της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης, οι στοχαστές των πρώ-

ιμων νεωτερικων χρονων εθεσαν υπο αιρεση τις μεσαιωνικες αντιληψεις για την Κόλαση. Τον 16ο αιώνα, οι Προτεστάντες Μεταρρυθμιστές συμφώνησαν με τους Καθολικούς αντιπάλους τους ότι η Κόλαση είναι ο προορισμός των πονηρών, πλην όμως θέλησαν να συλλάβουν την τιμωρητική μετά θάνατον ζωή με πιο αφηρημένο τρόπο –δηλαδή με όρους τύψεων και ταλανισμένης συνείδησης– παρά με απτό, σαν βασανισμό στο πυρ το εξώτερο, όπως ίσχυε για την Καθολική παράδοση. Κατά τον 19ο αιώνα, οι νέες επιστημονικές γνώσεις και οι κοινωνικές αλλαγές έφεραν την έννοια της Κόλασης στο επίκεντρο της συζήτησης για άλλη μια φορά, καθώς είναι οι Χριστιανοί της Βικτωριανής περιόδου που έθεσαν υπό αμφισβήτηση τον ανηλεή διηνεκή χαρακτήρα της κολαστήριας τιμωρίας, ενώ υπεραμύνθηκαν της πίστης στη μετά θάνατον ζωή ενόψει εξελικτικών θεωριών, όπως του Δαρβίνου και άλλων επιστημόνων. Κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου, η κοσμική ουμανιστική κριτική της καθαυτό έννοιας της Κόλασης επιτάθηκε. Εννοείται πως η ιδέα μιας τιμωρητικής μεταθανάτιας διαβίωσης δεν θα μπορούσε να έχει ακριβώς θέση σ' έναν κόσμο όπου δεσπόζει η επιστήμη και ο ορθός λόγος. Ή μήπως δεν είναι έτσι;

Παρά το γεγονός ότι οι παραδοσιακές θρησκευτικές δοξασίες έχουν διαβρωθεί στη σύγχρονη εποχή, η Κόλαση κατάφερε όχι απλώς να επιζήσει, μα και να ακμάσει. Κι ενώ η πίστη στην Κόλαση ως τόπο πράγματι υφιστάμενο έχει εκπέσει τους τελευταίους αιώνες, η ιδέα της Κόλασης έχει παραμείνει ως δεσπόζουσα μεταφορά και –αρκετά τρομακτικά– ως έμπνευση για το πώς μεταχειριζόμαστε τους άλλους ανθρώπους. Από τους παγκόσμιους πολέμους και το Ολοκαύτωμα ίσαμε τις κακουχίες των εγκλείστων και των κρατουμένων, οι πολιτικές συμφορές του νεωτερικού κόσμου έχουν προσδώσει ιδιαίτερο βάρος στην έννοια της Κόλασης ως μεταφοράς των βασανισμών και των μαρτυριών. Μολονότι πολλοί σύγχρονοι άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει την κυριολεκτική αντίληψη της Κόλασης ως τόπου μέλλουσας τιμωρίας, υπάρχουν ορισμένοι που αντλούν έμπνευση από την παραδοσιακή εικονοποιία της τιμωρητικής μετά τον θάνατο ζωής ώστε να κάνουν άλλους ανθρώπους να μαρτυρήσουν στην παρούσα ζωή – κάνοντάς τους «τη ζωή πραγματική κόλαση», όπως λέμε. Οι σύγχρονες τεχνολογίες και ο ορθολογισμός που υποτίθεται ότι σηματοδοτούν την πρόοδό μας σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές μάς επιτρέπουν να διαπράττουμε μαζικές δολοφονίες, «ζωντανεύοντας» έτσι ολόκληρα τοπία Κόλασης με το πάτημα ενός κουμπιού· σε μια ειρωνική αντιστροφή των όρων, έχουμε γίνει οι ίδιοι οι δαίμονες που οι πρόγονοί μας έτρεμαν να συναντήσουν μόλις ο θάνατος τους έπαιρνε τη ζωή.

Στο ανά χείρας βιβλίο ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να ανακαλύψει τις ποικίλες μορφές που έλαβαν τα βασανιστήρια της Κόλασης στη Δυτική φαντασία· να δει αμαρτωλές ψυχές να βυθίζονται σε πύρινους ποταμούς, να ροκανίζονται από γιγαντιαίους σκώληκες, να αιχμαλωτίζονται με πυρφόρα δεσμά,

να ξεπαγιάζουν και να κατασπαράζονται ολάκερες από κολασμένα τέρατα. Το δε τοπίο της Κόλασης ποικίλλει όσο και τα βασανιστήριά της. Στα μεσαιωνικά οράματα, καλόγεροι και υπότες διέσχιζαν πανύψηλα βουνά, κατασκότεινες κοιλάδες και οσμηρά έλη, όλα τους γεμάτα δαίμονες και μυθολογικά πλάσματα. Στις αφηγήσεις του σύγχρονου κόσμου όμως, η Κόλαση έγινε μια τεράστια φυλακή από πυρακτωμένο σίδηρο και πνιγηρό καπνό, με θεόρατες πύλες, ικανές να αντέξουν την κοχλάζουσα παλίρροια των φρενιασμένων, συφοριασμένων ψυχών που συντρίβονται επάνω τους αδυσώπητα, σε μια μάταιη απόπειρα να ξεφύγουν από τα μαρτύριά τους. Η φιλολογία της Κόλασης έχει να επιδείξει μεγαλώνυμους κακούργους, όμως η πλειονότητα των κολασμένων είναι άνθρωποι συνηθισμένοι σαν εσάς και εμένα, καθένas από τους οποίους κρίθηκε άξιος αιώνιας τιμωρίας για τις δικές του αμαρτίες. Οι ιστορίες περί Κόλασης είχαν σχεδόν πάντοτε διδακτικό και παραινετικό χαρακτήρα· γράφτηκαν για να διδάξουν τον αναγνώστη προκαλώντας του φόβο, κι ως εκ τούτου για να πείσουν τον εκάστοτε αμαρτωλό να ζητήσει άφεση αμαρτιών διά της εξομολόγησης ή, ακόμα καλύτερα, να αποφύγει εντελώς την αμαρτία. Αυτό δεν κάνει ευκολότερη την ανάγνωσή τους. Ακόμα πιο τρομακτικό είναι το γεγονός ότι, παρόλο που η Κόλαση έχει αρχίσει να ατονεί στη σύγχρονη φαντασία ως τόπος τέλεσης της αιώνιας τιμωρίας, η ίδια παραμένει δεσπόζουσα μεταφορά στη Δυτική κοινωνία και έχει διαδραματίσει διαμορφωτικό ρόλο στον τρόπο που οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο. Όσο κι αν προσφεύγουμε στον ορθό λόγο και τη συμπόνια, η δύναμη της Κόλασης δεν έχει καταλυθεί.

Σκοτ Τζ. Μπρους